

Wykorzystanie dóbr lasu – punkt widzenia społeczności lokalnej

Wiesława Ł. Nowacka

Abstrakt. Współczesne leśnictwo uznaje problematykę funkcjonowania społeczności lokalnych za istotny element trwałego, zrównoważonego rozwoju i zarządzania lasami. Polska parafując Zasady Karty Ziemi zobowiązała się do możliwie pełnej realizacji koncepcji trwałego i zrównoważonego rozwoju, opierającej się na równoważności traktowania trzech zbiorczych wartości lasu, tj. ekonomicznej, ekologicznej i społecznej. Zasada piąta Deklaracji z Rio mówiąca o roli lasów i leśnictwa w niwelowaniu ubóstwa, zapewnieniu bezpieczeństwa socjalnego i poprawie jakości życia wszystkich ludzi, została wzmocniona między innymi rezolucjami L1 i L2 Trzeciej Konferencji Ministerialnej o Ochronie Lasów w Europie, rezolucjami V2 i V3 Czwartej Konferencji Ministerialnej o Ochronie Lasów w Europie.

Lasy pełnią szczególną rolę dla utrzymania i rozwoju lokalnych społeczności, mieszkańców miejscowości, osiedli, wsi znajdujących się w pobliżu lasu. W pracy przedstawiono kierunki aktualnego wykorzystania dóbr lasu istotnych dla rozwoju i podtrzymania dobrostanu rodzin. Omówiono wyniki ponad tysiąca badań ankietowych zrealizowanych przez autorkę w ostatniej dekadzie.

Słowa kluczowe: leśnictwo, społeczności lokalne, społeczne funkcje lasu, zrównoważony rozwój, kobiety

Abstract. The use of forest goods from the local community point of view.

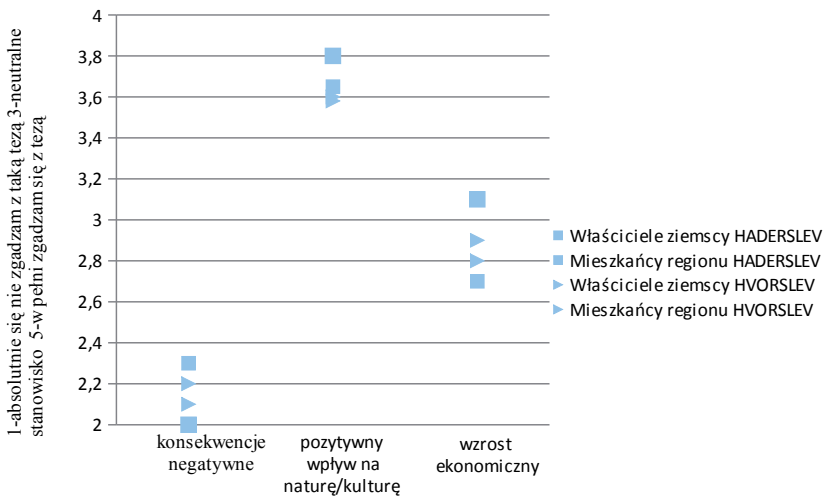
Modern forestry recognizes the problem of the functioning of local communities as an essential component of sustainable development and management of forests. Poland initialing of the Earth Charter principles committed to the fullest possible realization of the concept of sustainable development, based on equal treatment of three values of the forest, such as economic, ecological and social. Fifth principle of the Rio Declaration speaks of the role of forests and forestry in reducing poverty, ensuring social security and quality of life of all people, has been strengthened among other resolutions of the L1 and L2 of the Third Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe Resolutions V2 and V3 of the Fourth Ministerial Conference on Protection of Forests in Europe.

Forests are playing an important role especially for inhabitants of small towns, villages, settlements and rural communities. The paper presents the current use of forest goods essential for the development and maintenance of welfare families. Results of last decade investigations with more than thousand of filled in questionnaires are presented herein.

Keywords: forestry, rural communities, welfare function of the forest, sustainable development, women

Wstęp

Współcześnie można przyjąć, że następuje wyraźne przesunięcie traktowania wielofunkcyjności lasu będącego elementem środowiska w kierunku składnika, jakim jest pełnienie przez las funkcji socjalnych i społecznych. Gospodarka leśna i przetwórstwo drewna to ważne dziedziny dla ludności zamieszkującej rejony nieurbanizowane. Wielka ilość z pozyskanego surowca jest wykorzystywana w regionalnych i lokalnych zakładach przetwórstwa drzewnego wpływając na utrzymanie i rozwój lokalnej gospodarki oraz dobrobytu ludności i rodzin. Priorytet ekonomiczny produkcji drzewnej jest aktualnie zastępowany uwarunkowaniami społecznymi ze szczególnym naciskiem kładzionym na tworzenie stanowisk pracy, wspieranie budżetów samorządów lokalnych poprzez rozwijanie i udostępnianie lasów dla edukacji w zakresie środowiska i jego ochrony, turystyki kwalifikowanej, łowiectwa, miejsca różnorodnych usług (Blombäck, Poschen, Lövgren 2003). Istotne miejsce w tworzeniu budżetów rodzin zajmuje m.in. agroturystyka, usługi hotelarskie, zakwaterowanie, mała gastronomia dla obsługi turystów i myśliwych, zbiór runa leśnego, pszczelarstwo, udostępnianie tańszego drewna opałowego. Również rola kobiet w takim kształtowaniu sposobów korzystania ze środowiska, zwłaszcza w odniesieniu do społeczności lokalnych staje się coraz bardziej widoczna.

Ryc. 1. Wartość średnia oceny wpływu lasów na różne obszary działalności i aktywności dla różnych grup uczestników (źródło Wiersum, Elands 2002)

Fig. 1. The role of forestry in the development of rural regions seen by different group of participants

Jesteśmy świadkami zmiany w podejściu do lasów, percepcji samych lasów, ich użytkowania i czerpania korzyści (ryc. 1). Nasz kraj parafując Zasady Karty Ziemi (Deklaracja z Rio 1992) zobowiązał się do możliwie pełnej realizacji koncepcji trwałego i zrównoważonego rozwoju (Paschalis 1997). Traktat amsterdamski (umowa międzynarodowa parafowana 17 czerwca 1997 r., podpisana 2 października 1997 r. w Amsterdamie, weszła w życie 1

maja 1999 r.) już w samym założeniu ujmował zagadnienia wzrostu zatrudnienia w powiązaniu z uwarunkowaniami ochrony środowiska, rozwoju regionów nieurbanizowanych jako priorytetowe dla Wspólnej Europy w jej dawnym układzie jak i w perspektywie akcesji kolejnych państw. Współcześnie rola leśnictwa jako stabilizatora zrównoważonego rozwoju regionów wiejskich, obejmującego poprawę dobrobytu i poziomu życia społeczności lokalnych, wzrost poziomu, stabilizację i rozwój siły roboczej zatrudnionej w leśnictwie, traktowanej z poszanowaniem równości, jest bardzo istotna (Wiersum, Elands 2002, Nowacka, Kornatowska 2007).

Cel i zakres badań

Celem badań jest scharakteryzowanie i monitorowanie zachodzących zmian w aktualnych sposobach i kierunkach wykorzystania szeroko ujmowanych pożytków płynących z lasu przez społeczności lokalne, mieszkańców małych wiosek, osiedli, miasteczek zlokalizowanych w sąsiedztwie lasów. W badaniach podkreślone jest znaczenie kobiet w wykorzystaniu dóbr leśnych. Zebrane dane mają umożliwić określenie znaczenia lasów dla funkcjonowania i rozwoju rodzin żyjących w pobliżu lasów.

Badania prowadzone są aktualnie, zaś ich początek miał miejsce w roku 2004. Do chwili obecnej uzyskano ponad tysiąc dwieście pełnowartościowych, rzetelnych ankiet wypełnionych przez mieszkanki domostw, osiedli, wsi, miasteczek leżących w pobliżu lub pośród lasów. Dzięki osobistej dystrybucji ankiet przez ankierów, stosowaniu wywiadu słownego jako narzędzia uzupełniającego do ankiety, uzyskane dane mają wysoką wartość naukową, są pełne i miarodajne. Ankierami poza autorką opracowania są studenci studiów niestacjonarnych Wydziału Leśnego SGGW.

Materiały i metody

W badaniu użyto kwestionariusza zawierającego 48 pytań (ilościowych i jakościowych). Zastosowaną techniką badawczą jest wywiad kwestionariuszowy, a narzędziem badawczym standaryzowany kwestionariusz. Zastosowano pytania zamknięte o alternatywie z reguły wieloczołowej (kafeteryjnej), częściowo zaś dwuczłowej (dychotomiczne), oraz pytania półotwarte. Pytania zamknięte należały do pytań wielorakiego wyboru bądź pytań z pięciostopniową skalą. Podmiotem badań były kobiety z małych osiedli, wiosek, miasteczek z pobliza lasów.

Przed rozpoczęciem badań głównych przeprowadzono badanie pilotażowe. Jego celem było sprawdzenie narzędzia badawczego i rozpoznanie czy wszystkie pytania są zrozumiałe dla respondentów, czy ankieta nie jest za długa oraz czy nie należy czegoś w niej zmienić. Założono, że badaniem pilotażowym zostanie objętych co najmniej 40 respondentek. W ramach badania pilotażowego ankietę wypełniło 45 kobiet. Nie było problematycznych dla respondentów pytań. Narzędzie badawcze zostało zweryfikowane i przygotowane do badań.

W ankiecie znalazły się informacje wyjaśniające potrzebę badań oraz instrukcja postępowania. Pytania obejmowały następujące zagadnienia:

- pytania metryczkowe,
- sytuacja rodziny (również finansowa),
- potrzeby rodziny wynikające z bliskości lasów i pożytków przez nie niesionych,
- aktualne sposoby korzystania z lasów i jego dóbr,

- przewidywane sposoby korzystania z dóbr lasu,
- współpraca z administracją zarządzającą lasami.

Kwestionariusze były wypełniane przez respondentki mieszkanki małych miejscowości, wsi rozlokowanych w lasach bądź ich sąsiedztwie. Ankieter osobiście przekazywał druk ankiety i odbierał wypełnione materiały. Ankieterami byli poza autorką, studenci studiów niestacjonarnych oraz pracownicy jednostek Lasów Państwowych (PGL LP). Dzięki takiemu sposobowi ankietowania materiał uzyskany można traktować jako w pełni godny zaufania. Brak było również nie w pełni wykonanych ankiet.

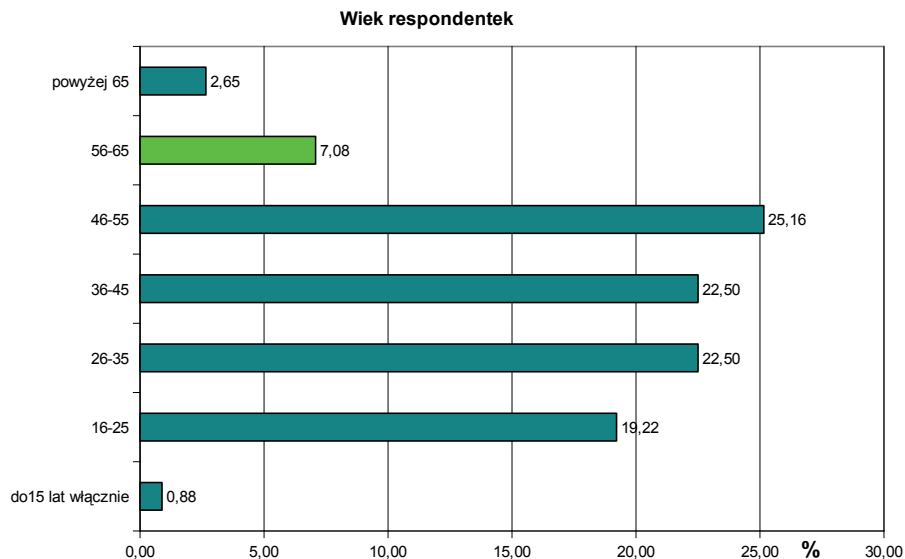
Dane uzyskane w ponad 1200 ankietach zakodowano w przygotowanej tablicy arkusza kalkulacyjnego. We wstępnym opracowaniu danych wykorzystano program Excel.

Wyniki

Respondentki

Respondentki reprezentowały miejscowości z całej Polski. Dominowały jednak regiony: centralna, północno-wschodnia, południowo-wschodnia Polska. Ponad 55% respondentek to mieszkanki małych osiedli i miejscowości (poniżej tysiąca mieszkańców).

Większość odpowiedzi (blisko 90%) była udzielona przez dorosłe respondentki w wieku 16-55 lat (ryc. 2). Ponad 1/3 rodzin reprezentowanych przez respondentki żyje poniżej minimum socjalnego. Jedyne co trzecia rodzina ma dochód netto przypadający na członka rodziny w wysokości większej niż 600 zł. Ponad 55% spośród ankietowanych posiada rodzinę, którą tworzy cztery i więcej osób. Wśród badanych dominowały osoby z co najmniej wykształceniem średnim (ponad 84%).

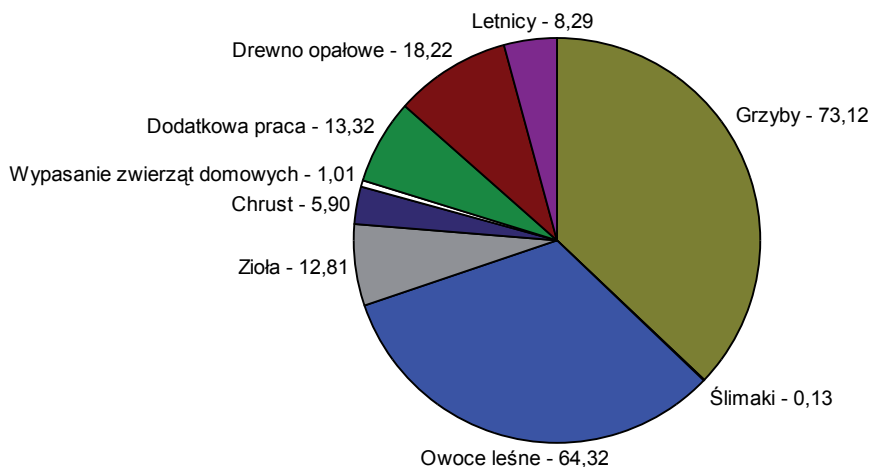

Ryc. 2. Wiek respondentek

Fig. 2. Age of respondents

Dla większości ankietowych las stanowi poważne źródło dodatkowego dochodu, podnoszącego standard życia rodziny. Tę opinię podziela 73% ankietowanych. Zdaniem respondentek, dary lasu stanowią istotne dla zdrowego żywienia uzupełnienie produktów odżywczych (owoce, grzyby, zioła, przyprawy). Potwierdzeniem tych spostrzeżeń są wyniki uzyskane w badaniach ankietowych ludności wiejskiej zrealizowane przez Barszcz (2006). Dodatkowy dochód płynący ze sprzedaży owoców runa leśnego stanowić może nawet blisko jedną trzecią całkowitego dochodu rodzin wiejskich.

Respondentki zgłaszały zbieranie owoców jako jeden z podstawowych sposobów korzystania z dóbr lasu. 64% spośród respondentek zgłaszało takie działania. Zbiory owoców leśnych to w głównej mierze zbiory borówki czarnej (zbiera ją 77,8% ankietowanych, które zgłosiły fakt zbioru owoców na spożycie w rodzinie bądź na sprzedaż), następnymi w kolejności są: malina i poziomka (nieco powyżej 60% ankietowanych zgłasza, że zbiera takie właśnie owoce leśne). Co druga ankietowana zbiera również jeżyny. Co piąta zbiera owoce brusznicy. Pozostałe owoce runa będące w zainteresowaniu zbieraczy to w pierwszej kolejności żurawina (2,5% ankietowanych), czereśnia i bez czarny. Łącznie stanowią one około 4% odpowiedzi wszystkich respondentek. Zbieranie ziół to coraz rzadszy sposób korzystania z runa leśnego i lasu jako całości. Do takiej aktywności przyznaje się blisko 13% ankietowanych. Podsumowanie sposobów korzystania z lasu i tego, co on daje pokazano na wykresie 3.

Ryc. 3. Sposoby korzystania z pożytków leśnych
Fig. 3. Means of typical forest utilization

Pożytkiem z lasu, który stanowi istotny składnik uzupełniający rodzinne budżety są grzyby. Ponad 73% ankietowanych zbiera grzyby a spośród nich co piąta przyznaje, że zbiory są przeznaczane na sprzedaż. Ankietowane przyznają, że w dobrych grzybowych latach jedna rodzina w ciągu sezonu grzybowego utrzymuje się właśnie dzięki zbieraniu i odstawianiu do punktu skupu grzybów. W porównaniu ze zbiorami borówki czernicy, sezon grzybowy jest dłuższy. Kilkaset kilogramów grzybów w sezonie zbierają przeciętne rodziny

zbieraczy. Na sprzedaż zbierane są głównie grzyby: pieprznik jadalny, podgrzybek i borowik szlachetny.

Podsumowanie i wnioski

Badania dotyczące częstości i sposobów korzystania z dóbr, jakie dają lasy, wskazują na niemalejące znaczenie lasów i pożytków z nich płynących dla trwałości i rozwoju rodzin mieszkających w pobliżu lasów. Wiele rodzin przez dużą część roku praktycznie żyje z otoczenia leśnego. Jest to szczególnie istotne w sytuacji dużego bezrobocia, którego doświadczają niezurbanizowane rejony Polski północnej, wschodniej i południowo wschodniej.

Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że konieczne jest uwzględnienie w dyskusjach dotyczących ewentualnego wprowadzenia odpłatności za korzystanie z lasów, bardzo szerokiego grona uczestników. Presja lokalnych społeczności na lasy jest bardzo duża, oczekiwania ludności rosną. Wydaje się, że konflikty między właścicielami lasów, administratorami lasów a lokalną społecznością mogą nabrać znaczenia w najbliższych latach. Konieczne jest właściwe kształtowanie polityki lasów w stosunku do społeczności lokalnych, jak również włączanie ich przedstawicielstw do zarządzania lasami dla dobra ogółu ale i miejscowej ludności.

Podziękowania

Autorka serdecznie dziękuje studentom i pracownikom PGL LP za wielką pomoc zarówno na etapie tworzenia planu badawczego, wstępnej wersji kwestionariusza jak i w uzyskaniu wypełnionych kwestionariuszy ankietowych. Bez tej pomocy analizy zagadnień związanych z korzystaniem z dóbr lasu przez społeczności lokalne byłaby bardzo trudna. Autorka liczy na dalszą pomoc w związku z trwającymi badaniami w omawianym zakresie.

Literatura

- Blombäck P., Poschen P., Lövgren M. 2003. Employment Trends and Prospects in the European Forest Sector. Geneva Timber and Forest Discussion Papers. ECE/TIM/DP/29. UN New York and Geneva.
- Barszcz A. 2006. The influence of harvesting of non-wood forest products on the economic situation of households in Poland. Electronic Journal of Polish Agriculture Universities. Wol.9, issue 2.
- Nowacka W. Ł., Kornatowska B. 2007. Ochrona środowiska i zrównoważony rozwój. W: Polityka równości płci. Polska 2007. Raport. UNDP, str. 120-129, Warszawa.
- Nowacka W. Ł. 2009. Women forest dwellers daily use of forests in Poland. Folia Forestalia Polonica, series A, 2009, Vol.51 (1): 16-20.
- Paschalis P. 1997. Kryteria zrównoważonej gospodarki leśnej w użytkowaniu lasu. Postępy Techniki w Leśnictwie. Nr 62: 22-29.
- Wiersum K. F., Elands B.H.M. 2002. The changing role of forestry in Europe: perspectives for rural development. Forest and Nature Conservation Policy Group. Wageningen University.

Wiesława Ł. Nowacka

Katedra Użytkowania Lasu, Wydział Leśny SGGW, Warszawa
wieslawa_nowacka@sggw.pl